

Станіслав Федорович ЧЕРНИЧКО

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри товарознавства та комерційної діяльності,
Ужгородський торговельно-економічний інститут
Київського національного торговельно-економічного університету
вул. Коритнянська, 4, м. Ужгород, 88020, Україна
E-mail: cher_tanya@rambler.ru
Телефон: +380312661295

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА РИЗИКИ

Черничко, С. Ф. Державний борг України : тенденції та ризики [Текст] / Станіслав Федорович Черничко // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2013. – Том 14. – № 1. – С. 355-360. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Проаналізовано головні аспекти зростання державного та гарантованого державою боргу за період існування гривні. Зазначено основні тенденції його зміни в часовому аспекті. Встановлено існування взаємозв'язку між зміною державного та гарантованого державою боргу та зміною валютного курсу гривні до долара США. Зауважено, що існує закономірність зростання процентного відношення державного боргу до ВВП у періоди економічних та фінансових криз і зниження цього відношення у періоди економічної стабільності. Зроблено висновки щодо можливого негативного впливу зміни державного боргу на економічну ситуацію в Україні.

Ключові слова: державний та гарантований державою борг; валютний курс; ВВП; приріст; тенденції; ризики.

Станіслав Федорович ЧЕРНИЧКО

ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ДОЛГ УКРАИНЫ: ТЕНДЕНЦИИ И РИСКИ

Аннотация

Проанализированы основные аспекты роста государственного и гарантированного государством долга за период существования гривны. Отмечены основные тенденции его изменения во временном разрезе. Обосновано существование взаимосвязи между изменением государственного и гарантированного государством долга и изменением валютного курса гривны к доллару США. Замечено, что существует закономерность роста процентного отношения государственного долга к ВВП в периоды экономических и финансовых кризисов и снижения этого отношения в периоды экономической стабильности. Сделаны выводы относительно возможного негативного влияния изменения государственного долга на экономическую ситуацию в Украине.

Ключевые слова: государственный и гарантированный государством долг; валютный курс; ВВП; прирост; тенденции; риски.

Stanislav Fedorovych CHERNYCHKO

PhD in Economics, Associate Professor,
Department of Commodity Science and Trade Business,
Uzhhorod Institute of Trade and Economics of Kyiv National University of Trade and Economics,
Korytnyanska str., 4, Uzhgorod, 88020, Ukraine
E-mail: cher_tanya@rambler.ru
Phone: +380312661295

PUBLIC DEBT OF UKRAINE: TRENDS AND RISKS

Abstract

The main aspects of the growth of public and publicly guaranteed debt during the period of hryvna are analyzed. The main trends of its changes over time perspective are determined. The existence of the relationship between changes in public and publicly guaranteed debt and changes in exchange rates to the U.S. dollar is proved. It is noted that there is a growth trend of a percentage of the public debt to GDP during economic and financial crises and decline of its ratio during periods of economic stability. The conclusions about the possible negative impact of a public debt on the economic situation in Ukraine are given.

Keywords: public and publicly guaranteed debt; exchange rate; GDP; growth; trends; risks.

JEL classification: H630

Наукові дослідження, присвячені проблемам виникання та зростання вітчизняного державного боргу і його впливу на економічний розвиток та економічну стабільність, проводяться не так давно. Це пов'язано з тим, що Україна - молода країна і формування державного боргу розпочалося порівняно недавно. Але з часом проблема його збільшення набирає все більш загрозливих масштабів, і потрібно виділяти все більше ресурсів для вирішення питань, що стосуються його погашення та обслуговування.

Дослідженням природи державного боргу присвячено праці таких науковців, як: Т. Вахненко, О. Воронич, А. Гальчинський, Б. Данилишин, А. Мних, А. Шаповалов, С. Юрій та ін. Науковцями вивчаються питання впливу державного та гарантованого державою боргу на економічне зростання, рейтинг країни, економічну безпеку, валютний курс.

Метою нашої статті є визначення основних тенденцій зміни державного та гарантованого державою боргу за період 1996-2012 рр.

Досягнення мети обумовило розв'язання таких завдань: визначити основні закономірності змін державного та гарантованого державою боргу за 1996-2012 рр.; дослідити вплив зростання або зменшення державного та гарантованого державою боргу на динаміку валютного курсу; встановити можливі ризики впливу зміни державного боргу та валютного курсу на розвиток економіки країни.

Після розпаду Радянського Союзу та появи України як незалежної держави пройшло 22 роки. Це з історичної точки зору невеликий проміжок часу. За цей час Україна пройшла шлях свого становлення як незалежна, самостійна держава. За період з 1991-2013 рр. Україна втратила більш ніж

30 відсотків свого ВВП. За цей час її державний борг виріс від 0 до більш ніж 500 млрд. грн.

Виникнення боргу в країні може бути пов'язане як з об'єктивними, так і з суб'єктивними причинами[1]. До об'єктивних належать:

- непередбачене виникнення кризових явищ в економіці країни;
- погіршення світової економічної кон'юнктури, що негативно впливає на вітчизняне виробництво;
- фінансування важливих пріоритетних національних програм розвитку економіки країни;
- форс-мажорні обставини, що пов'язані з природними катаклізмами;
- застосування нових виробничих технологій у передових індустріальних країнах та ін.

До суб'єктивних можна зарахувати наступні:

- хибна курсова політика Національного банку України;
- популістські передвиборні соціальні програми, які не забезпечені відповідним бюджетним фінансуванням;
- неправильно спроектований та затверджений бюджетний закон країни;
- нецільове використання бюджетних коштів;
- неефективне використання бюджетних коштів при фінансуванні запланованих проектів як на державному, так і на місцевому рівнях, що зумовлює залучення позикових коштів під державні гарантії;
- несвоєчасне фінансування та виконання інфраструктурних, будівельних проектів, що викликає необхідність залучення додаткових коштів для консервації та зберігання об'єктів;

– корупційні схеми, що призводять до подорожчання робіт та зниження їх якості та ін.

Перші роки існування України як незалежної держави характеризувалися як політичною, так і економічною нестабільністю. У цей період країна познайомилася з такими явищами як інфляція та гіперінфляція, бартерні відносини, дефіцит товарів, стрімке зростання валютного курсу, високий рівень безробіття та багато іншого. Це був період, коли руйнувалися старі економічні зв'язки та надто повільно створювалися нові. Бартеризація відбувалася не лише на рівні суб'єктів господарювання, а і на рівні країн. Так у перші роки незалежності Україна часто розраховувалася за імпортні товари і власною продукцією, і військовою зброєю та технікою, і послугами державних підприємств, і національними інтересами.

На кінець 1996 року (табл. 1) державний борг України сформувався на рівні 20,4 млрд. грн., що дорівнювало 11,2 млрд. дол. Державний зовнішній борг (16,7 млрд. грн.) утримав перевищував державний внутрішній борг (3,7 млрд. грн.).

Цікавим є факт, що на той час гарантованого державою боргу Уряд України не мав. За період 1996-2012 рр. державний та гарантований державою борг зріс у 25 разів у гривневому еквіваленті (20,4 млрд. грн. – у 1996 році та 515,5 млрд. грн. – у 2012 році) і у 6 разів у дол. США (11,2 млрд. дол. – у 1996 році і 66,2 млрд. дол. – у 2012 році)[3].

Показовим можна вважати щорічне зростання державного та гарантованого державою боргу за винятком декількох років (2000 р. – (-3%), 2001 р. – (-3%), 2005 р. – (-9%)) (табл. 1).

Згідно із світовими стандартами критичним вважається державний борг, що перевищує 60% до ВВП. Цієї критичної межі Україна досягла лише у 1999 році, коли державний та гарантований державою борг становив 61% ВВП. Найменше значення державного та гарантованого державою боргу зафіксовано у 2007 році – 12,3% ВВП. Але цей низький рівень не був результатом скорочення державного боргу попередніх років, а став наслідком позитивних змін кон'юнктури ринку (номінальний ВВП України збільшився на 32% за умови стабільного валютного курсу).

Таблиця 1. Показники державного та гарантованого державою боргу за 1996-2012 рр. [3-5]

Роки	Державний внутрішній борг		Державний зовнішній борг		Гарантований державою борг		Державний і гарантований державою борг		ВВП		Курс дол. до грн.
	млрд грн	млрд дол.	млрд грн	млрд дол.	млрд грн	млрд дол.	млрд грн	млрд дол.	млрд грн	млрд дол.	100 дол
1996	3,7	2,0	16,7	9,1	0	0	20,4	11,2	81,5	44,5	182,95
1997	10,2	5,5	18,1	9,7	0	0	28,3	15,2	93,4	50,2	186,17
1998	11,4	4,7	27	11,0	11	4,5	49,4	20,2	102,6	41,9	244,95
1999	14,4	3,5	48,5	11,7	16,6	4,0	79,5	19,2	130,4	31,6	413,04
2000	20,8	3,8	43,3	8,0	12,8	2,4	77	14,2	170,1	31,3	544,02
2001	21	3,9	42,3	7,9	11,3	2,1	74,6	13,9	204,2	38,0	537,01
2002	21,4	4,0	43,1	8,1	11,2	2,1	75,7	14,2	225,8	42,4	532,66
2003	20,5	3,8	45,6	8,6	11,4	2,1	77,5	14,5	267,3	50,1	533,27
2004	21	3,9	46,7	8,8	17,7	3,3	85,4	16,1	345,1	64,9	531,92
2005	19,2	3,7	43,9	8,6	15	2,9	78,1	15,2	441,4	86,1	512,47
2006	16,6	3,3	49,5	9,8	14,4	2,9	80,5	15,9	544,1	107,7	505
2007	17,8	3,5	53,5	10,6	17,5	3,5	88,7	17,6	720,7	142,7	505
2008	44,7	8,5	86	16,3	58,7	11,1	189,4	36,0	948,1	180,0	526,72
2009	91,1	11,7	135,9	17,4	90,9	11,7	317,9	40,8	913,3	117,2	779,12
2010	141,7	17,9	181,8	22,9	108,8	13,7	432,3	54,5	1082,6	136,4	793,56
2011	161,5	20,3	195,8	24,6	115,8	14,5	473,1	59,4	1316,6	165,2	796,76
2012	190,5	24,5	208,9	26,8	116,3	14,9	515,5	66,2	1408,9	180,8	779,1

У 2007 році економіка України знаходилась на максимумі зростання, збільшення обсягів іноземної валюти та поступлення податків було високим.

Розвиток економіки України характеризується

двома періодами значного зростання державного боргу:

- період 1997-1999 роки;
- період 2008-2010 роки.

У 1997 році державний борг зріс на 39% і

відносно ВВП становив 30,3%. У 1998-1999 рр. приріст державного боргу був найбільшим – 75% та 61% відповідно – і у 1999 р. досяг критичного значення відносно ВВП (61%). Валютний курс гривні до долара США у передкризовому 1997 році

майже не змінився (приріст 2%), але у наступні три роки зріс у три рази з 1,8617 (у 1997 році) до 5,4402 (у 2000 році). Це був перший серйозний удар по стабільності української грошової одиниці.

Таблиця 2. Приріст державного та гарантованого державою боргу, ВВП та курсу дол. США до гривні*

Роки	Державний і гарантований державою борг			ВВП		Курс дол. до грн	
	млрд грн	приріст (%)	% до ВВП	млрд грн	приріст (%)	100дол	приріст (%)
1996	20,4	-	25,0	81,5	-	182,95	
1997	28,3	39	30,3	93,4	15	186,17	2
1998	49,4	75	48,1	102,6	10	244,95	32
1999	79,5	61	61,0	130,4	27	413,04	69
2000	77	-3	45,3	170,1	30	544,02	32
2001	74,6	-3	36,5	204,2	20	537,01	-1
2002	75,7	1	33,5	225,8	11	532,66	-1
2003	77,5	2	29,0	267,3	18	533,27	0
2004	85,4	10	24,7	345,1	29	531,92	0
2005	78,1	-9	17,7	441,4	28	512,47	-4
2006	80,5	3	14,8	544,1	23	505	-1
2007	88,7	10	12,3	720,7	32	505	0
2008	189,4	114	20,0	948,1	32	526,72	4
2009	317,9	68	34,8	913,3	-4	779,12	48
2010	432,3	36	39,9	1082,6	19	793,56	2
2011	473,1	9	35,9	1316,6	22	796,76	0
2012	515,5	9	36,6	1408,9	7	779,1	-2

*Розраховано автором на основі даних Міністерства фінансів та НБУ

У 1997 році номінальний ВВП збільшився на 15%, водночас державний борг – на 39% за незначного коливання валютного курсу. 1998 рік проходив на фоні невеликого приросту номінального ВВП (10%) при значній корекції як валютного курсу, так і державного боргу, що говорить про переважання зовнішнього державного боргу над внутрішнім. (див. табл.1). У 1999 році зміна валютного курсу призвела до значного приросту державного боргу в основному за рахунок корекції його складової, що була номінована в іноземній валюті. Ці коливання валютного курсу та державного боргу були пов'язані з перехідним періодом у розвитку української економіки та впливом зовнішніх економічних шоків.

У 2008 році значний дисбаланс між експортом та імпортом товарів і послуг при незмінному валютному курсі наштовхували на думку, що така ситуація не може бути стійкою і необхідне коригування валютного курсу для стабілізації економічної системи. Але політична доцільність перевершила економічну необхідність. Каталізатором економічної кризи в Україні стала фінансова криза у світі, коли іноземний капітал почав масово «утікати» з України і, як наслідок,

благополучний 2007 рік змінився кризовим 2008 роком. У 2008 році номінальний ВВП зріс на 32%, а державний борг – більш ніж у 2 рази, тобто на 114%. Валютний курс при цьому зріс лише на 4% (у середньому за рік).

Наступний 2009 рік підтвердив, що економічна система України не є стабільною і для її покращення необхідно здійснити валютні коригування. Унаслідок непродуманої економічної політики Уряду України та НБУ у 2009 році курс гривні до долара зріс на 48%, а державний борг – на 68%. 2010 рік став логічним продовженням 2009 року – державний борг зріс на 36% і становив 39,9% до ВВП. Позитивним моментом у цьому році можна вважати те, що спільними діями НБУ та Уряду України вдалося стабілізувати зростання валютного курсу гривні до долара США.

У 2011-2012 рр. державний борг продовжував зростати, але не такими стрімкими темпами, як у попередні два роки (на 9% щорічно). По відношенню до ВВП за цей період державний борг скоротився до 36,6%.

Характерною особливістю розвитку української економіки є те, що спостерігається прив'язка валютного курсу до коливання державного боргу з лагом у один рік (рис. 1). За логікою,

першопочаткове зростання валютного курсу має впливати на зростання величини заборгованості, яка представлена валютними позичками, а та, відповідно, збільшує загальний борг. Але, як видно з графіка, в Україні все відбувається навпаки. Так у 1998 році державний борг зріс на 75 %, а в 1999 році валютний курс зріс на 69%. Зниження державного боргу на 3% у 2000 році відобразилося у зниженні валютного курсу на 1% у 2001 році.

Стрижку валютного курсу на 48% у 2009 році передують зростання державного боргу на 114% у 2008 році. Як видно з діаграми, напрями руху ламаних, які відображають коливання валютного курсу та державного боргу, збігаються. Ще однією закономірністю згідно з діаграмою є те, що відношення державного боргу до ВВП є максимальним у періоди економічних криз і скорочується між ними.

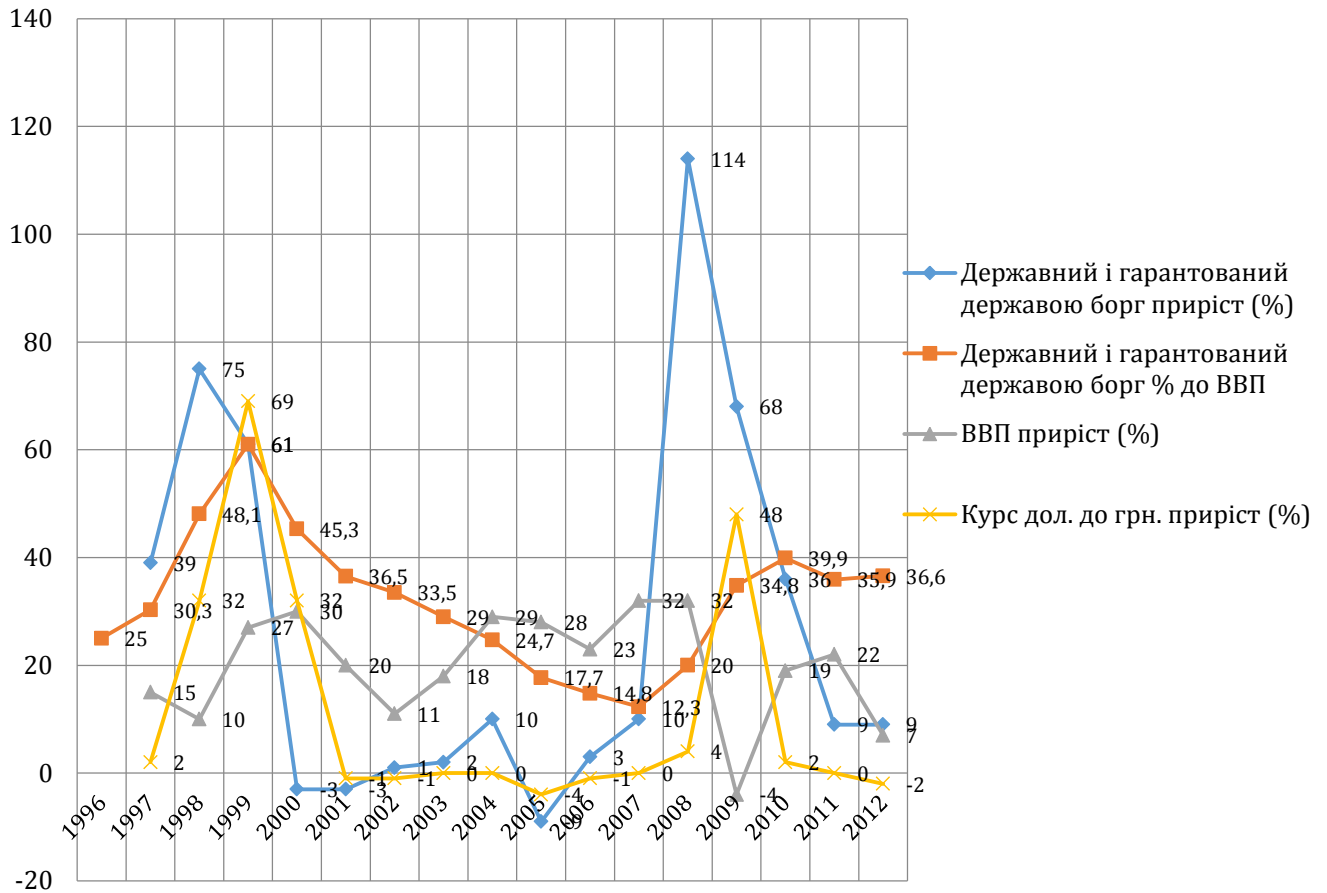

Рис. 1. Зв'язок між величиною державного боргу, величиною ВВП та валютним курсом*

* Розроблено автором

За результатами проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- протягом аналізованого періоду (1996-2012 рр.) державний та гарантований державою борг України в гривневому еквіваленті зростає з року в рік (за винятком 2000, 2001 та 2005 років) та збільшився за цей час у 25 разів;
- основні періоди зростання державного боргу припадають на періоди економічних то фінансових криз. В Україні спостерігалися два основні періоди зростання державного боргу: 1997-1999 рр. та 2008-2010 рр.;
- за весь період після введення гривні тільки у 1999 році державний та гарантований державою борг перевищив критичну межу у 60% і дорівнював – 61%;
- існує взаємозв'язок між зміною державного та гарантованого державою боргу та валютним курсом гривні. Коливання державного та гарантованого державою боргу відображається у відповідній зміні валютного курсу з лагом у один рік;
- дискусійним є питання щодо критичної межі у відношенні державного та гарантованого державою боргу до ВВП. Зважаючи на незакінченість процесу перебудови української економіки у ринкову та обмежені можливості НБУ протистояти можливим фінансовим потрясінням, можна

стверджувати, що критичний рівень державного боргу до ВВП є значно нижчим, ніж у країнах з розвинутою ринковою економікою;

– існує загроза того, що значне зростання державного боргу, яке викликає зростання валютного курсу, спричинить паніку на ринку, з якою НБУ та Уряду України буде складно впоратись.

Список літератури

1. Вахненко, Т. П. *Особливості формування державного боргу та управління його складовими в період фінансової кризи* [Текст] / Т. П. Вахненко // *Фінанси України*. – 2009. – № 6. – С. 14-28.
2. *Про державний внутрішній борг України* [Електронний ресурс] : закон України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2604-12>.
3. *Державний борг та гарантований державою борг* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/>.
4. *Валовий зовнішній борг України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63734>.
5. *Структура зовнішнього боргу України за секторами, строками погашення та фінансовими інструментами // Платіжний баланс і зовнішній борг України 2012 рік* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=1316033>.

References

1. Vakhnenko, T. P. (2009). *features the formation and management of public debt and management its of components during the financial crisis*. *Finance Ukraine*, 6, 14-28.
2. *On internal debt of Ukraine: the law of Ukraine*. Retrieved September 15, 2013, from : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2604-12>.
3. *Public debt and guaranteed debt*. (2013). Retrieved September 15, 2013, from : <http://www.minfin.gov.ua/>.
4. *Gross external debt of Ukraine*. (2013). Retrieved September 15, 2013, from : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=63734>.
5. *The structure of the external debt of Ukraine by sector , maturity and financial instruments. Balance of Payments and External Debt of Ukraine 2012*. (2012). Retrieved September 15, 2013, from : <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=1316033>.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2013 р.